

DREAPTA-STÂNGA: O VALENȚĂ ÎN METAMORFOZĂ**Tatiana BORDEI***Institutul de Sociologie, Filosofie și Științe Politice al AȘM*

The multiple and diverse transformations which happen in the political world have their impact on the steps made by specialized scientific communities to review different hypotheses, theories that were considered more than a scientific Decalogue till recently. Continuing this idea it would be possible to rationalize the discussion of such a pretentious subject like the right-left political cleavage. The cleavage between the left-right remains in agenda of scientific and political media, every time specialists trying to determine the line of demarcation between these two terms of the political vocabulary. The subject investigated in presented is a contradictory "disappearance" of the cleavage, relativity and permeability of the limits between two terms of the political syntax. The tendency to establish a parting line to separate the left from the right is welcome, taking into account that there is a necessity to clearly distinguish these two notions, a line which is used successfully by the political parties to settle along.

Căderea Cortinei de Fier și evenimentele ce au cuprins Europa de Est în 1989 au pus în fața multor provocări nu doar societățile postcomuniste, dar și democrațiile occidentale. Perturbațiile socioeconomice, politice, culturale au reușit să creeze fisuri conceptuale și confuzii noi ideologice [1]. Se părea că noema despre apusul ideologiilor, al extremelor, atât de mult reiterată în lumea academică occidentală în anii '60 (D.Bell), apoi '89 (Fr.Fukuyama), se adevărase. Dispariția unui standard al comunismului, cum era Uniunea Sovietică, argumenta pentru moment ideea despre „moartea ideologiilor”, în contextul când dreapta politică europeană se manifesta mai mult anemic, considerată compromisă după căderea fascismului [2], iar stânga „marcată nefast” de pulverizarea comunismului sovietic. Astfel, revoluțiile din 1989 anulau teoretic sau, în cel mai bun caz, anunțau clivajul politic dreapta-stânga, conform căruia erau catalogate, irelevant și inoportun, ideologiile.

Istoria recentă și categoriile doctrinare apărute în acest răstimp, mai cu seamă după 2001, dovedesc că sfârșitul ideologiilor a rămas în fază asertivă și premonitoare doar, iar binomul dreapta-stânga continuă, paradoxal, să fie uzual în catalogarea unor formațiuni politice sau categorii concepționale.

Ca fenomen psihologic ideologia – o totalitate de valori și principii esențiale – are două puncte de reper: *individul și colectivul*. În fața perturbațiilor care continuă să frământă societatea individul are nevoie de un lucru care i-ar conferi siguranță – ideologia, deoarece, indiferent de influența ei, ea conferă eforturilor umane un sens, le justifică și le fortifică, ferind conștiința de obsesia culpabilității.

Antamarea problematicii ideologiilor a atras după sine abordarea clivajelor existente. În contextul în care sfârșitul ideologiilor este incert, nu știm în ce masura ar putea dispărea binomul dreapta-stânga sau în ce măsură ar putea fi considerat depășit atâta timp cât spațiul ideologic continuă să fie împărțit, în mod mai mult sau mai puțin egal, de doctrine ce se aliniază pe ambele părți ale eșichierului politic. Chiar dacă, prin abstracție, am limita longevitatea dualității la cea a extremităților ei, se pare că acestea din urmă mai degrabă s-au disimulat, însușind forme noi, și nu au disparut categoric. Să admitem că totalitarismul a trecut în istorie, dar, fiind întemeiate pe convingeri, ideile nu dispar, ele acceptă conotații noi, racordându-se la realitatea social-politică. Spațiul postcomunist a fost teren fertil pentru formele pe care le-a îmbrăcat comunismul după 1989. Elita politică ce a succedat la putere era, iar pe alocuri mai continuă să fie, urmașă directă a vechii nomenclaturi. Aceste date factuale vin să argumenteze proprietățile spațiului ideologic și regularitățile lui [3]. Revoluțiile din Europa de Răsărit au anulat multe din vechile configurații, somându-le pe unele să se adapteze noilor ecuații politice. Apariția unor clivaje/conflicte sociopolitice noi ar putea fi de fapt metamorfozarea vechilor paradigme, disimularea acestora cu scopul de a putea pretinde la un loc în noua constelație politică.

Cu certitudine, existența clivajelor este un atribut al oricărei societăți și este expresia deosebirilor, dar și similitudinilor de natură socială, economică, politică, inclusiv ideologică, dintre indivizi. Din acest considerent, clivajele pot fi ierarhizate conform anumitor criterii. Ele constituie o formă de identificare a intereselor grupurilor sociale, utilizând aceste criterii, iar existența lor denotă un anumit grad de democrație într-o societate, căci și prezența conflictului, în aspectele sale non-beligerante, este o expresie a dreptului la diferență.

Sintagma „clivaj politic” amintește polaritatea societală din perspectiva modelelor simplificante de tipul antinomiilor/binoamelor/dualităților și ele reliefează niște categorii sociale, politice, etnice, religioase, care au o conștiință și o identitate de grup definită și relevantă prin intermediul anumitor organizații de tip politic.

Anume în baza ideii despre existența acestor conflicte/clivaje într-o societate Daniel Seiler încearcă să explice apariția, evoluția și funcționarea sistemelor de partide din Europa Occidentală și Centrală [4]. Acest studiu are la bază, pentru cazul Europei Occidentale, paradigma celor patru clivaje ale politologului norvegian Stein Rokkan, conform căruia evoluția Europei ar fi fost influențată de trei revoluții: națională, industrială și internațională, care, urmărite fiind pe două axe conflictuale – o axă funcțională și una teritorial-culturală – au germinat clivaje ce au catalizat apariția a opt familii de partide politice relevante pentru spațiul Europei Occidentale. E cazul să menționăm, în această ordine de idei, că pentru prima dată conceptul de „clivaj politic” a fost abordat de Giovanni Sartori, preluat apoi de Arendt Lijphart, care l-au considerat drept o variabilă notorie în determinarea sistemelor de partide dintr-o societate.

Revoluția națională și industrială determină cele patru clivaje fundamentale [5], iar revoluția internațională se referă doar la latura muncitorească a clivajului capitaliști-muncitori, creând subclivajul dintre stânga comunistă și cea necomunistă [6]. Oricum, nu ne putem referi doar la comunism atunci când vorbim despre stânga, există și o stânga care face parte din orizontul capitalist; astfel, nu putem limita dualismul doar la antiteza capitalism – comunism [7].

Chiar dacă teoria clivajelor pare o reprezentare simplificată a societății, axată pe modelul antinomiilor, care încearcă să identifice într-un anumit context fenomenul ce fragmentează societatea civilă și generează anumite mesaje electorale, această teorie nu este și cea mai simplistă. Paradigma lui Rokkan, deși și ea a fost supusă criticii și a reușit deja să intre în categoria noțiunilor inoperante și inactuale, oricum continuă să reprezinte o grilă utilă în explicarea genezei și evoluției sistemelor de partide.

Fiind unul dintre cele mai revendicate clivaje dintre cele patru atestate în studiul lui Rokkan, cel de clasă sau proprietari-muncitori poate fi totuși regăsit în orice societate capitalistă. Aceasta se întâmplă în condițiile când dreapta este acuzată că se manifestă fad, stânga este firavă, după un colaps, și ambele sunt prada unor metamorfoze conceptuale. Cu toate acestea, partidele politice continuă să se structureze de-a lungul axei dreapta-stânga.

Nu știm cu certitudine cât de conjuncturală a fost așezarea reprezentanților națiunii în Adunarea Constituantă în august 1789, cert însă e faptul că de atunci aceste două vocabule au făcut o carieră ca moduri de gândire, au fluctuat periodic, dar și-au pastrat chintesenta în ciuda creșterii complexității societății, pluralismului cultural etc. Dreapta întotdeauna a mizat pe tradiție, ordine, religie, pe libertatea economică ca primă condiție a libertății individuale; stânga a axat în jurul reformelor, egalității, echității sociale etc. [8].

Deseori aceste cuvinte-cheie au fost supuse unor schimbări conceptuale, au penetrat hotarele dintre ele, apoi au revenit în albie, creând o confuzie temporară. Zicem temporară deoarece, ca reprezentare socială, binomul dreapta-stânga continuă să fie destul de eficient pentru a identifica și autoidentifica un număr considerabil de actori sau observatori ai vieții politice. Problema e că acești termeni pot avea conotații specifice sub aspect geografic, cronologic, geopolitic [9]. Chiar dacă vocabulele binomului au cunoscut și perioade de recul istoric, putem remarca un reviriment atât al stângii, cât și al drepte; chiar dacă admitem că extremele au compromis axa dreapta-stânga, ele nicidecum nu au avut capacitatea să o anuleze. Și asta datorită proprietăților universului conceptual de a se dilata, de a asimila idei noi, de a îmbraca forme noi congruente cu perioada istorică dată. Desigur, apar dileme atunci când observăm la stânga tendințe specifice drepte sau invers, dar sunt totuși anumite aspecte care le disting pe aceste două.

Dificultatea apare curent în abordarea acestor probleme. Ea vine parțial și din relativitatea noțiunilor dreapta și stânga, ceea ce le face inoperante atâta vreme cât nu sunt corect redefinite. Este nevoie de reconstrucția unei *drepte/stângi* pe temeuri mai largi decât cele politice sau economice, ce ar include și semantica ei spirituală. O *dreapta* sau o *stânga* contemporană nu mai poate fi doar o simplă reeditare a celor de ieri, ele își pot păstra principiile implicite, dar au nevoie de forme și strategii noi, valorile lor trebuie să fie actualizate pentru a putea fi percepute de societatea contemporană. Deosebirea devine și mai dificilă datorită întrebuirii prea generalizante a unor termeni ca: *revoluție, stat, ordine, libertate, egalitate, securitate socială* etc., fără un efort pentru clarificarea înțeleșului lor. Pe de altă parte, partide și doctrine aparent antagonice au în comun mai mult decât ne-ar lăsa să presupunem opoziția lor deschisă.

S-ar părea că binomul trebuie definit în termenii situații sale particulare. Ceea ce în anumite cazuri poate să apară ca progresist sau revoluționar, în alte condiții este parte a ordinii stabilite. Factori de comparație pot comporta conotații noi, în dependență de context. Aceste două elemente nu sunt concepte absolute, ci noțiuni relative, sunt elemente ale spațiului politic care în anumite cazuri pot fi purtătoare de semnificații distincte

de cele originare. Emoțional ele pot avea atât o încărcătură pozitivă, cât și negativă, nu poate fi una doar bună și cealaltă doar rea. Ele pot căpăta forme noi chiar în cazul când vorbim de aceeași perioadă istorică, dar de diferite areale geografice. Adică, valorile, în virtutea cărora discutăm despre o dreaptă și o stângă, la fel ca și formele existenței umane, nu ființează și nu se manifestă fără variante, într-o unică formă. Doar prin diversitate ele pot constitui părți ale unui sistem de semnificații. Numai ceea ce poate fi diferit poate transmite informație, generează sensuri și semnificații [10].

Orice schimbare, fie ea pozitivă sau negativă, presupune și anumite metamorfoze ale valorilor, o prefacere a lor, formarea unei table de valori mai mult sau mai puțin noi, în care cele noi luptă pentru o poziție în acest sistem, iar cele vechi caută să îmbrace forme noi, acceptabile, ce le-ar permite să fie funcționabile, în acord cu spiritul timpului. Adică, între valori poate exista o luptă, o contradicție, un clivaj și înving doar acele valori care reușesc să se impună tuturor, care satisfac deplin cerințele logice și psihologice ale individului, ale timpului. Valoarea se naște dintr-o reciprocitate funcțională activă a subiectului cu obiectul, adică ea nu este un atribut al unuia dintre aceștia doi, ci rezultatul unei relații funcționale dintre ei [11].

În această ordine de idei, dreapta și stânga au evoluat, au îmbracat forme noi, s-au disimulat în dependență de cerințele societății, dar care au la origine câteva valori imuabile, care în anumite împrejurări pot însuși semnificații noi.

Deși în anii '70 Sartre anunța că ideologiile de dreapta și stânga și-au pierdut din relevanță, dualitatea politică nu face abatere de la principiul simetriei, căruia îi este supus întregul univers, el coexistă ca și alte tandemuri: bine-rău, est-vest, sfânt-profan etc., iar subtilitatea lor constă anume în banalitatea pe care le-o atribuim arbitrar. Dualitățile nu dispar, ele cooptează esențe semantice noi.

Orice tentativă a inteligenței politice de a desemna totuși o linie de demarcare impermeabilă între componentele acestei antinomii sfârșește prin apariția unei corvoade de definiții, noțiuni, încrucișări de idei. Numărul forțelor politice ce se confruntă pe câmpul competiției politice, conținutul dreptei și al stângii, limitele lor cronografice, geografice etc., dimensiunile lor valorice continuă să fie în centrul discursurilor politice și la 200 ani de la apariția lor factuală. Dar, se pare că bipolarizarea pe care noi încercăm să o încadrăm într-o diviziune obiectivă a realității politice și care reiese dintr-o oarecare natură a lucrurilor, de fapt se proiectează dincolo de limitele noastre. Intrând în rândul categoriilor noastre intelectuale de la acea așezare topografică a reprezentanților națiunii din 1789 în cadrul Adunării Constituante, această antinomie nu a mai dispărut niciodată din vocabularul politic, iar apariția gândirii socialist-marxiste avea doar să întărească acest raport dilemic, ce-și găsiseră electoratul într-o societate burgheză. Conflictul dintre clase, atât de esențial pentru socialism, a căzut ca și turnat în forma dreapta-stânga, chiar dacă socialismul a fost un timp străin dihotomiei [12]. Forța și semnificația acestei distincții cuprinde un areal mult mai mare și mai real decât diferențierea societății în grupuri sociale care își opun interesele și condițiile de existență. Dincolo de niște semnificații social-productive, registrul acestei dihotomii are o construcție spirituală. Dilemele antinomiei dreapta-stinga vin nu doar de la criza în care se află conținutul social-economic, dar în parte și din criza fondului cultural. Așezându-se pe de o parte sau alta a Președintelui Adunării să se fi gândit taberele opozante doar la niște tendințe cu finalități materiale sau și la anume valori spirituale, care aveau să varieze în dependență de spațiul cronologic, etnic, geografic, realitate politică etc.?

Nu întotdeauna putem atesta un dualism al partidelor, susține M. Duverger, dar aproape întotdeauna putem atesta un dualism al tendințelor. Toată politica implică o alegere între două soluții [13], de multe ori contradictorii. Concluzia e că dualismul este logic, natural și istoric. Generând dualismul, un conflict deseori se bipolarizează, iar lupta se intensifică în jurul a două nuclee antagonice. De multe ori, atitudinile respondenților se înscriu în această formă dualistă, care, în pofida ipotezelor ce le prognozează dispariția, continuă să fie prezente în vocabularul politic [14].

La o analiză fie și mai sumară a evoluției dreptei și stângii se reliefează câteva fațete ale lor, care sunt derivate ale unui fenomen unic de fapt. Încercând să șarjeze o linie fixă de demarcare, unii analiști consideră că constanta acestei ecuații poate fi considerată ideea progresului, alții – cea a autorității, libertății, sentimentele față de națiune etc. În dependență de mesajul unei tabere, cealaltă, din inerția principiului contrariilor, a clivajului/conflictului, invocă valori opuse. Fenomenul demonstrează mobilitatea ideilor, ambivalența valorilor și permeabilitatea frontierelor dintre aceste două noțiuni, relativitatea, continuitatea lor, dar și incapacitatea noastră de a le fixa în limitele accesibile nouă. Deci, diferențierea dreapta-stânga este un proces mult mai complex, în analiza lui trebuie să dăm dovadă de multă prudență și e inerent să luăm în calcul nu doar cate-

goriile sociale-productive, dar și cele ale comportamentului individual, conjuncturile real politice ale perioadei concret istorice, specificul universului valoric al societății pe care încercăm să o turnăm în forma dreapta-stânga. Dacă raportul componentelor antinomiei dreapta-stânga urmează logica politicii, atunci atribuirea unui individ la dreapta sau stânga eșichierului politic urmează logica valorilor, care de multe ori are loc la nivelul iraționalului pentru noi [15]. Există, probabil, o corelație între planul de conștientizare, cel al comportamentului și cel verbal. Câți dintre cei ce se declară de stânga sunt de stânga și din punctul de vedere al convingerilor, al valorilor împărtășite e greu de spus. Deseori, respondenții susțin valorile unei doctrine, însă de fapt au convingeri opuse, deci trebuie luate în calcul și conjurațiile politice ale perioadei istorice date. În prezent, alegătorii de multe ori dau preferință unui partid sau altuia, ținând cont nu atât de ideologiile carora ele aparțin, cât de valorile exprimate de acestea. Această metodă este mult mai simplă pentru alegător decât pătrunderea în esența unor ideologii prea complexe pentru electoratul simplu (cu un nivel precar de cultură politică, cum ar fi cel din țările fostului lagăr sovietico-socialist) [16]. Barometrele de opinie publică demonstrează că valorile preponderente pentru societățile aflate în tranziție sunt: drepturile omului, democrația, echitatea, ordinea, respectarea legii, pacea, toleranța, dreptul la muncă, tradiția, stabilitatea, individualismul, proprietatea privată, bunăstarea, familia etc., valori care au fost reprimite în timpul regimului totalitarist, chiar dacă intensitatea lor variază când vorbim de criteriul profesional, al vârstei și al dimensiunilor sociale etc. Procesul de trecere a societății în tranziție de la sistemul sovietic de valori la sistemul de valori democratice este în plină desfășurare. Valorile democratice esențiale ale societății occidentale s-ar părea că au găsit teren fertil în conștiința societăților din sud-estul Europei, deși asimilarea lor comportă un șir de specificații și, bineînțeles, dificultăți. Faptul că de multe ori aceste valori sunt atestate atât la dreapta, cât și la stânga nu anulează funcționabilitatea binomului, ci argumentează capacitatea lui de a supraviețui, de a lua forme noi actuale timpului istoric în care se dezvoltă.

Eterogenitatea structurală a binomului este un rezultat al unei reacții de adaptare la schimbările mediului politic. Esențiale sunt detaliile specifice și modul de combinare a acestor idei, încât ele reușesc să fie funcționabile. Fuziunea unor idei nu s-a oprit la nivelul principiilor generale, ci a căpătat forme specifice în contextul fiecărui sistem politic separat, fiind rezultatul unui minuțios efort intelectual de adaptare. Doctrinile politice nu sunt simple liste de promisiuni, ci discursuri ce se raportează la anumite medii politico-sociale, din care provin formule specifice de clarificare doctrinară, sunt rezultatul unui efort deliberat de ajustare specific fiecărei culturi politice și intelectuale. Important este modul în care se combină, prin efortul doctrinar, criteriile coerenței conceptuale și cele ale racordării pragmatice la realitate. Forța practică a unei doctrine, fie ea de dreapta sau de stânga, vine din efortul continuu de stabilire a unui echilibru între aceste criterii. Acest echilibru fiind instabil, se cere a fi recreat permanent, pe măsură ce mediul politic se schimbă și dezbaterea publică înaintează. Bineînțeles, de fiecare dată procesul este însoțit de dispute, discuții și polemici care străbat de cele mai multe ori etape îndelungate. În această ordine de idei este important să realizăm că „clarificarea doctrinară” nu trebuie înțeleasă ca o decizie sinodală, ci ca un proces asociat dialogului public. Ea este nu atât un act politic, cât o dezbatere intelectuală, care nu duce la stabilirea unui decalog, ci a unui corpus de teme, argumente și contrargumente aflate permanent în dezbatere publică [17], iar metamorfozele doctrine sunt o necesitate izvorâtă din pragmatismul politic și imperativele timpului nostru.

Referințe:

1. Wagner R. Popoare în derivă. Europa de Est la răscruce de epoci.- București: Kriterion, 1994; Tismaneanu V. Revoluțiile din 1989. - Iași: Polirom, 1999.
2. Cheoveanu M. Natura fascismului // Sfera Politicii. - 2000. - Anul VIII. - Nr.82. - P.6-12; Radu G. 11 septembrie – între ideologie și sfârșitul socialului // Sfera Politicii. - 2000. - Anul X. - Nr.100. - P.64.
3. Deși a eșuat, comunismul nu a dispărut realmente, ideile sale au escaladat hotarele ideologice, găsind adăpost în conștiința societăților în tranziție și dând naștere altor „mutații ideologice”. *A se vedea:* Marian D. Haider și noua dreaptă // Sfera Politicii. - 2000. - Anul VIII. - Nr.82. - P.40; Carpinschi A. Orientări ideologice actuale. Tendințe și semnificații. - București, 1991, p.90-91.
4. Seiler D.-L. Les partis politiques. - Paris: Armand Colin, 1976.
5. Lijphart A. Modele ale democrației. Forme de guvernare în 36 de țări. - Iași: Polirom, 2000.
6. Seiler D.-L. Op. cit., p.86.
7. Bobbio N. Dreapta și Stânga. Rațiuni și semnificații ale unei diferențieri politice. - București: Humanitas, 1999, p.15.
8. Mungiu-Pippidi A. (coord.). Doctrinile politice. Concepte universale și realități românești. - Iași: Polirom, 1998, p.9.

9. Rogger H., Weber E. Dreapta europeană. - București: Minerva, 1995, p.27; Weber E. Dreapta românească. - Cluj-Napoca: Dacia, 1995; Codrescu R. Spiritul Dreptei. Între tradiție și actualitate. - București: Anastasia, 1997.
10. Caius D. Tranziția politică actuală. Metamorfozele unui sistem de semnificații. - Cluj-Napoca: Dacia, 1992, p.5.
11. Petre A. Filosofia valorii. - Iași: Polirom, 1997.
12. Remand R. Les Droites en France. - Paris: Aubier, 1982, p.16-32.
13. Seiller D.-L. Op. cit., p.39.
14. Remand R. Op. cit., p.17.
15. Вардомацкий А. Право-левая политическая ориентация как базовое аксио-политологическое измерение // Социологические исследования. - 1993. - №1. - С.116-119.
16. Лапкин В., Пантин В. Ценностные размежевания и социально-политическая дифференциация в современной России // Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - №4. - С.1-12; *Idem*. Ценность постсоветского человека // Человек в переходном обществе. Социологические и социально-психологические исследования. - Москва, 1998, с.2-20.
17. Aligică D.-P. Doctrina dreptei și procesul de clarificare doctrinară // Revista 22. - Anul XV (869). - 2006.

Prezentat la 19.02.2009